

AGWARA NA NJIRIMARA ASINILU ANUMANU DI ELU NA NSIRIHU NDU NDI IGBO N'USORO AMUMAMU NCHEKE

Florence Uju Ibeh

Department of Igbo, African and Asian Studies

Nnamdi Azikiwe University, Awka

Email: uf.ibeh@unizik.edu.ng

&

Prof. Boniface M. Mbah

Department of Linguistics, Igbo and Other Nigerian Languages

University of Nigeria Nsukka

Umị edemede

Asinilu bu okwu nka nke na-eyi ilu n'udi ya mana o bughị ilu maka na, a na-asị na otu ihe, di ka mmadu, anumanu ma o bu ihe nkiti kwuru otu ihe ma o bu ihe ozo. Agwara na njirimara ihe putara odidi ahụ na agwa ihe na-akpa e jiri mara ihe a na-ekwu maka ya. Ihe kpalitere nchocha a bu imata ihe mere e ji asị na otu anu siri nke a ma o bu nke ozo. Ebumnobi ufođu nchocha a bu ikowa asinilu, itucha agwara na njirimara anumanu di elu n'usoro echiche asinilu na ichoputa echiche digasi n'asinilu ndi a hooro. Usoro nchocha a bu kenkwasị sovee. Ngwa oru nchocha a si n'akwukwo ogugu, ajuju onu, tinyere ndi nchocha ji isi ha cheputa di ka umuafọ Igbo. Atutu e jiri mee nchocha a bu atutu ndina ncheke. Nchoputa ufođu bu na e si n'agwara na njirimara anumanu wube asinilu di ich iche, ozo bu na ejinwu atutu ndina ncheke kowara nhazi echiche na nchighari echiche mee nchocha a. Nchocha a ga-abara ndi nkuzi, umu akwukwo na ndi nchocha uru. Nchocha a na-atu aro ka ndi nwere mmasi n'udi ihe omumu a mekwuo nchocha n'agwara na njirimara anumanu ndi ozo.

Ntonala Nchocha

Amumamu asusu ncheke malitere n'agbata afo 1980 ka e nwechara mgbagha n'etiti ndi kwadoro atutu nsina gburu gburu na nke nsinuburu. Ndi otu amumamu asusu ncheke kwadoro na ma ngwa mmata asusu ma ngwa nsina gburu gburu dacha mkpa n'iji muta asusu. Nke a putara ihe na nkwenye amumamu ncheke n'asusu bu mburu maka na o bu echiche nhurunanya ka a na-amado na nke nhurunuche. Ihe amumamu a na-elekwasị anya bu nghota. Uche ya adighi na nhoru mkpuru okwu, usoro ndoko okwu, mkpalite mmuo ma o bu utu di n'ime agumagu. Otu n'ime mbunuuche amumamu asusu ncheke bu imata ka amamihe mmadu ha na ka mmadu si echedebe echiche site n'iji otu usoro doro anya. Ya bu e keputara ya iji mata ka asusu na ime mmuo mmadu si agako.

Ebumnobi nchocha a bu ikowa asinilu, itucha agwara na njirimara anumanu di elu n'usoro echiche asinilu, imata echiche digasi n'asinilu ndi a hooro na ichoputa echiche nhurunanya na nke nhurunuche putara ihe n'asinilu ndi a na-eme nchocha na ha. Anumanu di elu a na ekwu ebe a bu mmadu maka na a gunyere mmadu n'otu anumanu n'ihe Chineke kere mana a kporo mmadu anumanu di elu ebe anumanu ndi ozo bu ndi di ala. Mmadu ndi a gunyere: ma nwoke ma nwaanyi, ma ndi isi di mma ma ndi isi adighi mma. Nsogbu nchocha a bu na enwekabeghi nchocha e merela n'atutu ndina ncheke n'asusu Igbo. Ozo bu ichoputagasi agwara na njirimara anumanu di iche iche.

Ka o sila di, ufođu e meela nchocha n'asinilu n'uzo di iche iche, ndi gunyere: itule ndiche di n'etiti ilu na asinilu, ndiche di n'asinilu na ukabuilu, ntule asinilu n'asusu Igbo site n'iji atutu nhazi echiche na nchighari echiche na ndi ozo. Nchocha a achoghi itule asinilu n'uzo ozo n'abughi iji atutu ndina ncheke wee tuchaa asinilu ndi a hooro.

Uru nchocha a bu na o ga-eme ka nghota asinilu diri ndi mmadu mfe. A ga-esikwa na nchocha a mata agwara na njirimara anumanu ndi e ji mee nchocha. O ga-abu ebe mgbakwasa ukwu n'ebe ndi nchocha n'udi ihe omumu a di. Ozo, nchocha a ga-enye aka n'ibawanye onu ugu ihe ndi e derela gbasara isiokwu a.

Ntuleghari Agumagu

Na mpaghara a, ka a ga-atule otutu agumagu na atutu nyere aka n'ide isiokwu a. E si na ntuleghari agumagu ndi a mara ebe e merela na ebe a ga-agbado ukwu mere nchocha gaba.

Asinilu

Asinilu bu otu n'ime atumatu okwu e nwere n'asusu Igbo, nke na-eyi ilu n'udi ya mana o bughu ilu. Odunke (1981) kwara asinilu di ka atumatu okwu na-eyite ilu mana a na-agba asiri na ya. Di ka o si kwaa, o bu na ya ka a na-asu na otu ihe ma o bu nke ozo siri. Brunvand (1998) n'echiche nke ya kwara asinilu di ka ihe a na-asu na ihe siri nke na-eso nkebi okwu na-akwaputa ihe ihe ahụ kwuru. Na nkwa Brunvand, o ga-adiriri n'udi na otu ihe 'siri' ma o bu 'kwuru'.

Asinilu di ka Nwadike (2003) siri kwaa bu ilu a nuru n'onu ndi ozo ma o bu ilu ndi e tinyere n'onu osisi, anumanu na ihe ndi ozo. Na nkwa Ngoesi (2004), asinilu bu udi ilu a na-akpo otu onye ma o bu otu ihe aha si na o bu ihe onye ma o bu ihe ahụ kwuru. O kwara na mgbe e ji atụ ya bu mgbe a na-ekwu okwu wee choo iji ya kwaputa ihe a na-ekwu maka ya n'uzo di omimi. Nke a gosiri na a naghị ewebata ya n'okwu na nkiti.

Echiche Okeke (2017) adighi ichi n'echiche ndi ozo; na nkwa nke ya, asinilu ma o bu nsinilu bu ilu a na-akpo otu ihe aha si na ihe o siri... Di ka o si kwaa, e ji ya enye mmadu ndumodu ma o bu ado mmadu aka na nti. O buchaghị so nke a, a na-ejikwa ya ekwu okwu n'uzo di nke nke.

Mbah na Mbah (2007) kwara na asinilu bu okwu amamihe na-adikari n'udi okwu ozi, nke a na-asu na otu ihe kwuru ihe, di ka mmadu, anumanu ma o bu ihe nkiti. Di ka ha si kwaa, o di mkpa ikwa na asinilu abughu naani ndi a maghi kwuru ha, o nwere ufodu ndi mmadu di ndu na ndi nwuru anwu kwuru, a ka ji ha ekwu okwu ugbua. Asinilu di ka Ifeagwazi (2008) si dee bu ilu e jiri uzo ikpe tuo iji kuzie ihe ma o bu iji mee ka oha na eze mata eziokwu zoro ezo. N'asinilu, a na-akpo mmadu ma o bu umu anumanu aha wee kwuo ihe ha kwuru nke na-adi n'udi ilu. Di ka o si kwaa. Nke a putara na a ga-esi n'onu otu agwa wee kwuputa ma o bu detuo ya.

Ima atụ: 1

“Mbe siri na ihe na-ewute ya bu na ya anaghị ezu ogo ya ubochi ya yi uwe ogaranya ya, naani ubochi ya si ugbo aluta”

Ozo “Nkapi siri na o bu akwa ogo ya gara ka ya ji beta onu ogologo”

O bu udi atumatu okwu a bu asinilu e si n'onu anumanu kwuputa ma o bu detuo ka nwa nchocha ga-eleba anya.

Na nchikota, ndi nchocha na-etinye na asinilu bu atumatu okwu yitere ilu mana asinilu ga-enweriri ihe siri ihe na ya ma o dighi otu ahụ, o gaghi abu asinilu.

Amumamu ncheke

Amumamu ncheke bu amumamu e keputara oheru ji nghota amu asusu. Di ka Lakoff (1987) siri kwu, amumamu ncheke bu amumamu putara oheru nke e wekotara n'ihe a maara gbasara uche site na ngalaba amumamu ndi ozo bu amumamu ime mmuo, sayensi asusu, ntropoloji, filosofi na amumamu komputa. O na-achọ aziza doro anya maka ajuju ndi a : o bu ezi okwu na asusu na-agbaso usoro ichemi echiche ime? Mmadu o na-eji ihe o maara atunyere ma o bu ekwu ihe o maghi? Ozo buru, Kedu etu mmadu si etinye n'oru ihe ndi o hugoro na ndu ya?

Dingemane (2006) kwadoro nkwa Lakoff nke na-ekwu na amumamu ncheke adighi ele anya na mmebe na nhazi asusu kama ebe o na-eleba anya bu n'usoro echiche mmadu nke nwere ike ibu ntonala n'imebe asusu. O na-akwakwa ka mmetuta mmadu na-enwe n'uwa si agbazi ahiriasusu ya site n'ichemi echiche ime.

Langacker (1987) na nkwa nke ya siri naa amumamu ncheke ji nghota amu asusu. Mbunuuhe amumamu a bu itule etu uburu si aru oru n'ikeputa asusu na echiche. Ndi otu amumamu a kwara na asusu obula nwere mkpuru uda di ichi ihe e ji asu asusu ma na-emeputa okwu di n'asusu. Ufodu okwu

ndị a, e meputara nwere ndị nwere echiche aka ha na ndị enweghị echiche aka ha nke a na-esi n'ọnọdụ ha nọ n'ahiriokwu achoputa echiche di na ha. Amumamu a na-ekpokota ndoko asusu onu mgbe o na-eweputa uzọ ato o si huta asusu. Uzọ ato ndi ahụ bu, uto asusu onye obula bu ka o si ghota gburu gburu ya, asusu bu ihe mmuta di ka ihe a na-ekwu maka ya si di, na n'asusu ihe ndi ozo mere na-agwakota n'otu owa uburu kari asusu inwe owa uburu nke ya ihe.

O bughị naanị Langacker nwere echiche a na-ekwu na asusu na amamihe ndi ozo na-agako onu n'ime otu owa. Croft na Cruise (2004:1) nwere udi nkwenye a. Ya mere ha ji si na isiokwu asusu ncheke abughị inwe owa echiche puru ihe n'ebe owa nghota amamihe ndi ozo di. Ha na-egosi na o bu otu owa ka asusu na echiche ihe ndi ozo si aga n'uburu isi mmadu.

N'atutu mburu di ka Lakoff na Johnson (1980) siri tuputa, na-ekwu na mburu na-enwe nsinebe na nchuta. Echiche nsinebe bu echiche okwu nkiti a ma ama, ebe nke nchuta bu nke atumatu okwu na-enye site n'echiche okwu nsinebe. Johnson (1980) mere ka a mata na mburu bu ighota na ihu otu ihe di ka ihe ozo. Ihe ahụ, di ka o siri kowaa, ga-enwe otu n'ime agwara ndinime ihe e ji atunyere ya.

Chilton (2005) bu onye kowara na o di mma ikewapu mburu n'uzo odinala (nke bu iji choo okwu mma) site na nghota mburu n'uzo asusu ncheke. Nkwa ya na-egosi na mburu bu iwere ihe gaa mado n'ihe ozo. O kowara na nsinebe mburu ga-emetuta ihe a na-ahu anya. Ya bu, mburu n'amumamu ncheke di ka o si kowaa na-enye aka iji ihe a na-ahu anya wee tunyere ihe anaghi ahụ anya. O kwuru na nsinebe na-abu ihe a maara na-esite na mmekorita anyi na gburu gburu anyi. O kowara na mmado echiche mburu na-enyere anyi aka ihafe agwa na odidi ihe a na-ahu anya bu nsinebe wee nye ihe ndi a naghị ahụ anya, ma hia ahụ nkwa a kporo nchuta. Chilton gara n'ihu kowaa na mburu nwere oru puru ihe nke na-enyere anyi aka ihe echiche oso oso n'uzo di nke nke ma nwee ike isi na nsinebe wee mado na nchuta. Site n'ihe ndi a kowara maka mburu, a ga-aghota na mburu bu ihe di n'ime ndu mmadu kwa ubochi.

Ndi otu amumamu ncheke na-ekwu, na a bia na nhazi echiche na nchighari echiche, na e nwere otu okwu mejuputara ahiriokwu si agako n'amumamu ncheke. Di ka ha si kowaa, oge ufodu, okwu nhurunuche na nke nhurunuche na-agako, oge ufodu, nhurunanya na nhurunanya, oge ufodukwa o buru nhurunanya na nhurunuche di ka e gosiri n'ima atu na-esota ebe a.

Ima atu : 2

- Chukwu bu Mmuo / Mmanwu
Chukwu → Okwu nhurunuche
Mmanwu/mmuo → Okwu nhurunuche
- Obi bu nwoke
Obi → Okwu nhurunanya
Nwoke → Okwu nhurunanya
- Ngozi bu Ikuku
Ngozi → Okwu nhurunanya
Ikuku → Okwu nhurunuche
- Ihunanya na-akpalite uche
Ihunanya → nhurunuche
Uche → nhurunuche

(Mbah 2019)

Na nchikota ntuleghari ihe ndi a, ka a choputara na amumamu ncheke na nhazi echiche na nchighari echiche di ezigbo mma iji tuchaa asinilu di elu.

Ntuleghari Nchocha E Merela n'Isiokwu

N'ebe a, ka a ga-atule ufodu ihe ndi e derela meturu isiokwu a. Okodo (2012) mere nchocha o kporo, "Igbo Fowl's Wellerism and the Concensus of other Animals: The Issue of Literature Begetting Culture" na Bekee. Nke putara asinilu Igbo metutara okuko na nkwekorita anumanu ndi ozo mere: Ihe gosiri na agumagu metutara omenala. Ihe nchocha Okodo na-akowa bu na okuko nwere ihe gbochiri ya mere na o gaghị nzuko umu anumanu nwere mana o ziri ozi ka ha gawa n'ihu, na ihe obula ha kwutere na ya kwere na ya. Ihe e kwutere buru na o bu okuko na akwa ya ka a ga-eji na-achụ aja niile na

mmemme niile a na-eme n'ala Igbo. Nchọcha Okodo dị mma n'ihị na o ziputara asinilu metutara anumanu bu okuko na ihe o siri. Mana ha di iche n'ihị na nchọcha ya arutughị aka n'asinilu anumanu di elu, o tulegenhi agwara asinilu umu anumanu ndi a, o jighikwa atutu obula wee tuchaa isiokwu ya.

Rashid na Muhammed (2013) mere nchọcha bu, "Animal metaphors with semantic derogation in Malay." Ebumnobi ha bu itule mburu anumanu gosiri echiche nleda anya n'asusu Malay iji kowaputa ka ha si amado na mputara e ji atunyere anu ndi ahụ. Ufodu n'ime nchoputa ha nwetara na Malay bu na mburu anumanu na etu anu di nwere ike igosi onodu ma o bu udiri agwa mmadu nwere. N'omuma atu ha, na Malay, mgbe e ji 'enyo nkita orja korokoro ji', tunyere mmadu, o na-egosi 'onye a na-eleda anya maka ogbenye o dara'. Ozo, a na-eji 'ewu' egosi 'onye na-atu egwu nke ukwu' ebe 'inyinya ibu' na-egosi 'onye nzuzu'. Nchọcha Rashid na Muhammed yitere nke a maka na ha ji mburu anumanu mee nchọcha. Mana nchọcha ha di iche n'ihị na ha mere ya n'asusu Malay ebe nke a bu n'asusu Igbo.

Nwobu (2019) tulere okwu igba akwuna n'Igbo n'usoro amumamu ncheke. Ufodu mbunuche ya bu ichoputa mburu ndi Igbo ji eziputa igba akwuna, udi owa nhuta ha ji akowa okwu ndi a na imata udi echiche nhurunanya ha ji amado na nke nhurunuche na ichoputa ma e nwere ike iji ntunyere tuchaa okwu ndi a. Ufodu n'ihē ndi o choputara na nchọcha ya bu na ndi Igbo na-eji ihe di iche iche di na gburu gburu ha nakwa mmekorita ha na ihe ndi ahụ were mado echiche n'ihē ndi ha anaghi ahụ anya. Ihe ndi ahụ gunyere; igba egwu, ikpuchapu aji iku anya, otutu mmadu, idina n'otu akwa, oku elu, nkwnye kotin n'ulo, mkpi igba ewu, mmadu abuo iyikorita akwa na mmadu ipu mmadu ihe n'ike. Nchọcha Nwobu di iche na nke a na eme ebe a n'ihị na nke a bu iji atutu nhuta tuchaa asinilu umu anumanu n'Igbo.

Owa echiche anumamu di ka Abedimoghdam (2004), dika Egeonu (2019) siri kowaa bu na a bja n'omenala niile, o bu agwa digasi ana ka e ji akowa ufodu anumamu di ka onodu ha siri di n'omenala ahụ. Ya ka e ji mara odimara agwa ahụ. Iji ma atu, n'omenala ndi Iran, di ka Abedimoghdam siri kowaa, 'agu nkwo' bu odimara 'akpamike' na ihe atu, ebe 'ahuhu na-efe efe' bu odimara 'adighi ike na nri nri'. Nchọcha Abedimoghdam bu na mba Iran. Mgbe obula e ji aha amumamu tunyere ihe iji gosi agwa ha puru iche n'ebe o si metuta ndi mmadu, a mara na e webatara owa echiche anumamu.

Ka o sila di, Atowa (2019) bu onye ji atutu amumamu ncheke wee mee nchọcha n'atumatu okwu Igbo. Isiokwu nchọcha ya bu ntule asinilu n'asusu Igbo site n'iji atutu nhazi echiche na nchighari echiche. Mbunuche ya na nchọcha ya, bu ichoputa asinilu ndi metutara anumanu n'Igbo, njirimara na udiri asinilu na ihe di iche n'asinilu na ilu. Ozo bu ima ufodu okwu nhurunanya na nhurunuche na-agako na okwu nhurunuche abuo nwere ike igako. O ji atutu nhazi echiche na nchighari uche mee nchọcha ya. Nchoputa ya bu na asinilu di iche n'ilu, na njirimara asinilu bu na o na-emetuta nnunu, osisi, mmadu, mmuo tinyekwara na o na-enwe echiche miri emi ma na-enwe nsinebe na ntunyere. Nchoputa ozo gbara okpurukpu o nwetara bu na a hutara otutu nhurunanya na nhurunanya nakwa nhurunanya na nhurunuche gakoro onu. Nchọcha ya mara nnukwu mma maka na o mere ka a mara ebe a ga-esi mere nchọcha gaba. O rikwara mperi n'ebe o tuchara asinilu ndi o ji ruo oru maka na o webatara ilu n'aha asinilu.

Nchikota ntuleghari agumagu

N'ebe a, a tulere agumagu di iche iche ndi mmadu derela n'ihē ndi yitere isiokwu a maka iji mata ebe emebeghi nchọcha na ya. Site na ntuleghari agumagu ndi a, ka e ji choputa na ime nchọcha n'isiokwu a dabara adaba n'ihị na Atowa gbaliri ime ya, atuleghị agwara na njirimara umu anumanu.

Nziputa na Ntucha Ngwa Nchọcha

N'ebe a, ka e lebara anya n'ihē bu ebumnobi nchọcha a, ndi bu ikowa asinilu, itucha agwara na njirimara anumanu di elu n'usoro echiche asinilu, imata echiche digasi n'asinilu ndi a horo na ichoputa echiche nhurunanya na nke nhurunuche putara ihe n'asinilu ndi a na-eme nchọcha na ha. E deputara agwara na njirimara anu di ka ndi a gbara ajuju onu siri kowaa. Ihe ozo e mere bu na e deputara ka echiche asinilu ndi e deputara siri metuta anumanu di elu ndi a koro aha ebe a. N' asinilu di n'onu ugu (1) – (3), e nyere agwara na njirimara agadi nwaanyi di ka ike ogwugwu n'ime ihe ndi o na-emebu mbu ma buru nke nka na-eweta. N'otu aka ahụ, n'asinilu metutara onye ara di n'onu ugu (6) – (14), e webatara agwara enweghi uche, oke ngaghari, nkwegheri d.g.

Asinilu metutara Agadi Nwanyị

1. Agadi nwaanyị siri na ugwu mụta igbaji ukwu, ya amuta arikata ezube ike.
 - i. Echiche asinilu bu na ihe choo ita isi mmadu, mmadu amuta o metu ya o zuo ike ma o bu ihe ohuru puta, achotakwa uzo ohuru a ga-esi me ya.
 - ii. Agwara na njirimara agadi nwaanyị bu nka, agbasighi ike, enwekwaghi ume oru.
 - iii. Agwara ugwu bu mkpoli elu ma o bu nkwugo elu na igbede egbede.
 - iv. Agwara na njirimara ugwu ndi a putara na onye na agbasighi ike agaghi arili ya osiiso, ozo, onye o michapuru ga-adaru ala.
 - v. Etu echiche asinilu a si metu agadi nwaanyị bu na n'ihi na agadi nwaanyị agbasighi ike maka nka, o choo iri ugwu ngwa ngwa ugwu ga-ejide ya n'ukwu, o gharipu. Mgbe o di otu a, o ga-ezu ike ma o bu jiri nwayoo ka o wee rinwuo ya n'agbajighi ukwu.
 - vi. Agadi Nwaanyị ----- Nhurunanya
 - vii. Ugwu igbaji ukwu na irikata zube ike ----- Nhurunuche

2. Agadi nwaanyị siri na ya anaghi atu utu egwu n'ihi na o bu ya boro ya nka.
 - i. Echiche asinilu a putara na o nwere ebe mmadu ga-emeru ihe, ike ihe ahụ agwu ya.
 - ii. Agwara na njirimara agadi nwaanyị bu di ka a kowaburu ya na mbu.
 - iii. Agwara na njirimara utu bu ikeli ma a kpalie ya tumadu mgbe o kabeghi nka.
 - iv. Etu echiche asinilu a si metu agadi nwaanyị bu na n'onodu di mma utu hu ya o naghị ekeli maka na a maara na agadi nwaanyị enweghizi ike ime ihe obula otu o si choo .N'otu aka ahụ, utu agadi nwoke anaghizi enwe ike ikeli.
 - v. Agadi nwaanyị ----- Nhurunanya
 - vi. Utu ----- Nhurunanya
 - viii. Ibo nka ----- Nhurunuche.

3. Agadi nwaanyị siri na ike oso adighi ya ma o rughi igba nkiti ka ewu buru mkpo utaba ya.
 - i. Echiche asinilu a bu na anya anaghi ahụ ihe ya gba nkiti ka o mebie ghara igba mbọ gbochie ya ka o ghara imebi.
 - ii. Agwara na njirimara agadi nwaanyị putara ihe ebe a, ebe o siri na ike oso adighi ya nke gosiri ihe nka na-eweta
 - iii. Agwara na njirimara ewu bu na o nweghi ihe o ma. Mkpo utaba o kpuuru e nweghi uru o ga-abara ya ma o nwere ike imebi ya. O nwere ike ikpuru ihe obula o huru kpuga ya ebe ozo.
 - iv. Etu echiche a siri metu agadi nwaanyị bu na mkpo utaba na-abukari ihe na-adi ndi agadi mkpa. Agadi nwaanyị noro ala, o na-ewere mkpo utaba ya dobe n'akuku ya. O na-echekwaba mkpo utaba ya ma o bu ihe o nwere nke oma. Ya bu agadi nwaanyị anaghi akaru nka n'idekwaba ihe o nwere.
 - v. Agadi nwaanyị ----- Nhurunanya
 - vii. Ike oso na igba nkiti ----- Nhurunuche
 - viii. Ewu ibu mkpo utaba -----Nhurunanya

Asinilu Metutara Nwa Dibia

4. Nwa dibia siri na a na-aku okoriko mbe a na-ahuwanye ndi mmuo.
 - i. Echiche asinilu a putara na mmadu na-agbawanye mbọ n'ihe o na-eme, o na-enwetawanye oganihu na ya. Ya bu a na-eje a na-amutawanye ihe.
 - ii. Agwara na njirimara nwa dibia bu iku okoriko mbe maka oru ya.
 - iii. Agwara na njirimara okoriko mbe bu na a na-aku ya o na-eme mkpotu, ihe nwa dibia ji aru oru ya na ihe o ga-abu o na-aku, o na-ahuwanye ndi mmuo.
 - iv. Etu echiche a si metu nwa dibia bu na nwa dibia choo ihu ndi mmuo, o bu okoriko mbe ka o ga-aku wee nwee ike ihu ha na ikawanye ahụ na dibia. Ka o na-ahuwanye ya ka o na-ahuwanye ndi mmuo mana o buru na o kughi ya, o nweghi ihe o ga-ahu.
 - v. Nwa dibia na okoriko mbe ----- Nhurunanya
 - vi. Ihuwanye ndi mmuo ----- Nhurunuche

Asinilu Metutara Nwa Ogbenye

5. Nwa ogbenye kporo oriri siri ka a hapu ile anya n'oba ya kama ka elebe anya n'ite o sinyere n'oku.
- i. Echiche asinilu a putara na nwa ogbenye nwere olile anya na nke echi ga-aka. Ya bu na nke iru ka.
 - ii. Agwara na njirimara nwa ogbenye bu na o nweghi ka o ha ya tinyere na a na-eleda ya anya.
 - iii. Etu echiche asinilu a si metuta nwa ogbenye bu n'ih na nwa ogbenye enweghi ihe obula n'oba ya, o ga-ara ndi mmadu ahụ ikweta na nwa ogbenye ga-akponwu oriri.
 - iv. Nwa ogbenye ----- Nhurunanya
 - v. Oba ya ----- Nhurunanya
 - vi. Ite o sinyere n'oku / Olile anya ya -----Nhurunanya/ Nhurunuche

Asinilu Metutara Onye Ara

6. Onye ara siri na oku ya jiri huru ji ka ya maara na ya amaghi maka nke gbara ulo.
- i. Echiche asinilu a putara na o bu ihe onye maara ka o na-ekwu maka ya. Ozo buru na mmadu kwesiri icheba echiche ime tupu o mee ihe obula o choro ime maka inweta oghom.
 - ii. Agwara na njirimara onye ara bu nkogheri, oke nje nje, isi mgbaka, ekwurekwu, ibi n'ikpo ahijia, iru inyi na ntamu.
 - iii. Etu echiche asinilu a siri metuta onye ara bu na onye ara amaghi ihe, o nagh i eche echiche ima nke di mma na nke adighi mma. Ulo ya bu ebe obula ikpo ahijia di. Oku o jiri huru ji nwere ike inwusa n'ikpo ahijia ebe obibi ya. Ebe uche ya jedebere bu itinye oku huru ji mana uche ya erughi ka o menyuo oku ahu ma o huruchaa ji ya.
 - iv. Onye ara na-oku o ji huru ji ----- Nhurunanya
 - v. Amaghi nke gbara ulo ----- Nhurunuche
7. Onye ara siri na o bu ihe ya ji anya ya hu na-eme ya isi gharaghara.
- i. Echiche asinilu a putara na e nwere ebe a ga-emeru mmadu ihe, o gagh ekwezi onye ahu odidi nke nwere ike ime onye ahu ka o kpaba agwa di anaa. Ya ka e ji asi na emekata nwa ogbi ihe, emeputa ya okwu n'onu.
 - ii. Agwara na njirimara onye ara bu isi igba ghara ghara.
 - iii. Etu echiche asinilu a siri mertuta onye ara bu na oke nsogbu na oke mgbakasa ahu nwere ike ighaka mmadu uburu nke nwere ike ibute isi igba ghara ghara. Onye isi na-agba ghara ghara ga-ekwugheri okwu. Onye na-ekwugheri ekwugheri bu onye ara.
 - iv. Onye ara ----- Nhurunanya
 - v. Ihe o ji anya ya hu na isi igba ya gharaghara ----- nhurunuche
8. Onye ara siri na isi di ya mma kama na o bu na ya choo ikwu ozo, ozo abanye ya n'onu.
- i. Echiche asinilu a putara na onye nzuzu e nweghi mgbe o ji ekweta na ya amaghi ihe.
 - ii. Agwara na njirimara onye ara putara ebe a bu oke okwu na nkwugheri.
 - iii. Etu echiche asinilu a siri metuta onye ara bu na onye ara anaghi ama na isi adighi ya mma maka o mara na isi adighi ya mma, o ga-achọ etu o ga-esi na-akwachi onwe ya.
 - iv. Onye ara na ikwu ozo na ozo ibanye ya n'onu ----- Nhurunanya
 - v. Isi idi ya mma ----- Nhurunuche

9. Onye ara siri na ihe ya jiri arahu ura n'abal abughi na ihe ya na-ekwu agwula kama o bu ka onye okuko ya fuoro n'abal ghara ikpo ya aha.
- i. Echiche asinilu a putara na mmadu nwere ebe o ga-emeru ihe, e nyobe ya enyobe.
 - ii. Agwara na njirimara onye ara aputaghi ihe ebe a maka na onye obula na-arahu ura n'oge abali naani onye ohi nwere ike ipu n'oge abali maka izuru ihe mmadu.
 - iii. Etu echiche asinilu a siri metuta onye ara bu na o buru na onye ara mara ihe, o ga-ama na e mebere abali maka iji rahu ura maka onye obula. O zube okuko n'oge abali, i mara na o bughizi onye ara na o bu onye ohi.
 - iv. Onye ara na irahu ura n'abal----- Nhurunanya
 - v. Onye okuko ya fuoro -----Nhurunuche/Nhurunuche
 - vi. Ikpo ya aha ----- Nhurunuche

10. Onye ara siri na o bu ubochi ya kpebiri ka ya kwuchaa ihe dum ya huru ka a na-asị na ara ya na-aka njo.
- Echiche asinilu a na-enye bu na ajo ihe mara mmadu ahụ, nkwusi ya na-ara ahụ.
 - Agwara na njirimara onye ara bu na onye ara na-ekwu ekwurekwu, nke a bu ihe maara ya ahụ. Ara ya dajuo, o na-emechinata onu ma o ka njo, ekwurekwu ya aka njo.
 - Onye ara ----- Nhurunanya
 - Ikwucha ihe o huru ----- Nhurunanya
 - Ara ya aka njo ----- Nhurunuche
11. Onye ara mnyere be ya oku siri na o baghi uru idebe ya oge ozo.
- Echiche asinilu a putara na ihe ojoo mmadu mere onwe ya ekwesighi ka a taa ya uta na ya.
 - Agwara na njirimara onye ara putara ebe a bu na isi ezughi ya oke ima ihe di mma ma o bu ihe di njo.
 - Etu echiche asinilu a si metuta onye ara bu na onye ara anaghi ano otu ebe, o buru na oku gbaa ebe o bi taa echi o chorọ ebe ozo birikwa.
 - Onye ara ----- Nhurunanya
 - Imunye be ya oku ----- Nhurunanya/Nhurunuche
 - Idobe ya oge ozo ----- Nhurunuche
12. Onye ara siri na o dibeghi ihe ya ga-agwa onye ji mma aga ya gburu gburu ganye mgbe ya chorọ isi ya achọ.
- Echiche asinilu a na-akowa na mmadu kwesiri igba mbo gbanari ihe oghom etu o nwere ike ka o wee gbanahu ngaramara
 - Agwara na njirimara onye ara putara ebe a bu enweghi uche.
 - Etu echiche asinilu a siri metuta onye ara bu na onye ara enweghi uche maka ihe obula, o maghi na onye e gbupuru isi agaghi emenwu ihe obula.
 - Onye ara na onye ji mma aga ya gburu gburu ----- Nhurunanya
 - Ichọ isi ya achọ ----- Nhurunuche
13. Onye ara siri na ebe ya ga-agba oso bara uba tinyekwara ebe ya ga-atu okwute
- Echiche asinilu a putara na onye nwere otutu ihe chere ya o ga-eme adighi enwe ohere ime ihe abaghi uru
 - Agwara na njirimara onye ara putara ebe a bu oke njenje na itu okwute.
 - Etu echiche asinilu a siri metuta onye ara bu na o na-aga oke nje nje. Ka o na-aga ka o na ama okwute
 - Onye ara ----- Nhurunanya
 - Ebe o ga-agba oso ----- Nhurunanya
 - Ebe a ga-atu okwute ----- Nhurunanya/Nhurunuche
14. Onye ara siri na ara na-atọ uto mana nje nje di ya kari akari.
- Echiche asinilu a putara na ihe adighi mma imefe oke.
 - Agwara na njirimara onye ara putara ebe a bu oke nje nje di onye ara n'ahu
 - Etu echiche asinilu a siri metutu onye ara bu na onye ara na-eme ihe soro ya. O nweghi ihe na-agbaka ya ahụ naani oke ngaghari o na-agaghiri nke na-eme ya inozi ebe obula ike gwuru ya.
 - Onye ara ----- Nhurunanya
 - Ara ito uto ----- Nhurunuche
 - Nje nje ikari akari ----- Nhurunanya

Asinilu Metutara Onye isi

15. Onye isi siri na ihe ya ji ebu oku aga n'abali abughi ka ya hu uzo kama o bu ka ndi na-ahu uzo ghara ikwatu ya.
- Echiche asinilu a bu na mmadu kwesiri ihazi ndu ya di ka onodu siri diri ya.
 - Agwara na njirimara onye isi bu idaghari ije, iso isi, inwe onye ma o bu ihe ndu na ibu oku aga ihe n'oge abali.
 - Etu echiche asinilu a siri metuta onye isi bu na onye isi bu onye anaghi ahụ uzo, o ga-ejiriri

mkpọ ma ọ bụ mmadụ mere ihe ma ọ bụ onye ndu, maka ije ndajorị ya ma ọ bụrụ na mmadụ edughị ya n'oge abalị ka o ji ebu ọkụ aga. Ihe o ji ebu ọkụ a bụ ndị mmadụ hụ ka o si adajorị ije wee chaara ya.

iv. Onye ìsì ibu ọkụ ga n'uzo ----- Nhurunanya

v. Ndị na-ahụ ụzọ ----- Nhurunuche

N'usoro amụmamụ ncheke, a kpọọ mmadụ onye isi o gosi onye nọ n'ochịchiri amaghị aka nri na aka ekpe ya.

Asinilu Metutara Onye Ugwo

16. Onye ugwo siri na ya agaghị eji maka na ya ji ugwo wee ghara ikwe anụ nkita onụ n'ahia.

i. Echiche asinilu a putara na onye ugwo si na ya agaghị ekworo na ihe adighi mma hapu ileghari anya.

ii. Agwara na njirimara onye ugwo bu na iji ugwo bu ihe marala ya ahụ. O naghị enwe ihere, ọ na-akwu, ọ na-ejidekwa ugwo ọzọ. Onye ugwo na-enwekwa ogologo akpiri na-etinye ya izu ihe o jighi ego ya.

iii. Agwara na njirimara anụ nkita bu na ọ naghị adi n'ahia ọbula. Anụ ya na-agala onụ, ga-achọ ya achọ wee nweta ya.

iv. Etu asinilu a siri metuta onye ugwo bu na iji ugwo anaghị eme ya ihere o bu ihe marala ya ahụ. O nweghị ka ọ hụ ihe ghara ikwe ya onụ. Anụ nkita abughị ihe a na-ahụ oge ọbula.

v. Onye ugwo iji ugwo ----- Nhurunanya

vi. Ikwe anụ nkita onụ ----- Nhurunanya/Nhurunuche

17. Onye ugwo siri na ya agaghị eji maka na ya ji ugwo metu anụ awọ onụ.

i. Echiche asinilu bu na oji ugwo na-ekwu na ya agaghị eji maka ugwo ya ji mee ihe ekwesighi ka ya mee.

ii. Agwara na njirimara onye ugwo bukwa enweghi ihere.

iii. Etu asinilu a siri metuta onye ugwo bu maka na ihe adighiri ya mma

ka o ji eji ugwo. O gaghikwa eji maka ugwo o ji gharazie imeghari ahụ ma ọ bụ gharazie ima ihe kwesiri ya.

iv. Onye ugwo iji ugwo ----- Nhurunanya

v. Iri anụ awọ ----- Nhurunuche

Asinilu Metutara Otu Nwoke

18. Otu nwoke siri na ya chọba nwaanyi ndi ara eju n'uzo.

i. Echiche asinilu na-egosi na onye ajo chi enweghi mgbe ihe na-aga ya nke oma.

ii Agwara na njirimara onye na-achọ nwaanyi bu na ọ ga na-eleghari anya onye ọ ga-ahụ, na-ajụ ndi mmadu ase, obi na-ekoro ya n'elu maka ichota ezigbo nwaanyi adighi mfe mana nwaanyi juru eju ebe niile mana ufodu adighi mma olulu.

iii. Agwara na njirimara nwaanyi a ga-alu alu bu ezi agwa na isi n'ezinaulo di mma puta

iv. Etu echiche asinilu a siri metuta onye na-achọ nwaanyi bu na onye na-achọ nwaanyi ga na-ahụ udi nwaanyi obula mana i horo nke a ga-alu alu nwere ezi agwa na-abu ihe siri ike. Ya ka e ji asi na alimdi na nwunye bu ngwungwu, ihe onye tughetara o were.

v. Otu nwoke na icho nwaanyi ----- Nhurunanya

vi. Ndi ara iju n'uzo ----- Nhurunuche

Nchikota

Nchocha a bu nke gbakwasara ukwu n'asinilu metutara anumanu di elu na nsirihu ndi Igbo nke e ji atutu ndina ncheke mee. A bagidere nchocha n'isiokwu a iji hu ka a ga-esi were nhazi echiche na nchighari echiche si n'amumamu ncheke wee tuchaa asinilu metutara anumanu di elu na nsirihu ndi Igbo. A kowara amumamu ncheke ma gosi ka ya mburu siri aruko oru nke gosiri ka mburu siri di nnukwu mkpa na amamamu a.

Ka e mechara nchocha a, e mejuputara ebumnobi e jiri bagide ya. A gbara mbọ ikowa ihe asinilu bu. A choputara agwara na njirimara di iche iche anumanu di elu ndi a nwere. A choputakwara n'atutu ndina ncheke di mkpa n'iji tuchaa asinilu metutara anumanu di elu na nsirihu ndi Igbo. Atutu nhazi echiche

na nchighari echiche dabara na nchocha a maka na o mere ka amata echiche asinilu putara ebe a, etu echiche asinilu obula siri metuta anumanu di elu bu ndi a kporo aha na nchocha a na echiche nhorunanya na nke nhorunucho ha nwere.

Edensibja

- Atowa, C. N. (2019). Ntule asinilu Igbo site n'iji atutu nhazi echiche na nchighari echiche. *Achara Jonalu Nkwali Asusu Igbo*, 2, 148-163.
- Brunvand, J. H. (1998). *The study of American folklore: An introduction*. New York: Norton & Company.
- Chilton, P. (2005). Missing links in mainstream. CDA: Modules, blends and the critical instinct. In Ruth Wodak & Paul Chilton (Eds.) *A new agener in (critical) discourse analysis: Theory, methodology and interdiscipline* (19-51). Amstardam: John Benjamins.
- Croft, W. & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Egonu, N. G. (2009). A cognitive semantic analysis of the stative aspect of the Igbo verb 'Na'. Nchocha Ph.D, Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka.
- Ifeagwazi, P. A. (2008) *Uju atumatu okwu Igbo*. Onitsha: Edeji Prints.
- Lakoff, G & Johnson, M (1980) *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press
- Langacker R. W (1987). *Foundations of cognitive grammar 1*. Standford: Standford University Press.
- Mbah, B. M & Mbah, E.E (2017). *Azunya lecture on Igbo literature and stylistics*. Nsukka: University of Nigeria.
- Ngoesi, M. C. (2004). *Nchikota ihe omumu nke asusu Igbo*. Onitsha: Optimal Press.
- Nwadike, I. U. (2003). *Agumagu odinala Igbo*. Nimo: Rex Charles & Patrick.
- Nwobu, E. U. (2019). Ntule okwu igba akwuna n'Igbo n'usoro amumamu ncheke. Akwukwo nguputa e dere na Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia nke Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka.
- Odunke, A. (1981). *Ojaadili* (Igbo Play). Ibadan: Heinemann Educational Books.
- Okodo, I. (2012). Igbo fowls wellerism and the concerns of other animals: The issue of literature begetting culture. *Journal of Religion and Human Relations*, 3, 115 – 128.
- Rashid, M. R. & Muhammad, M. (2013). Animal metaphors in Malay with semantic derogation. *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities*, 21, 71 – 86.